

Vydává federální ministerstvo financí ve spolupráci se Státní bankou československou a Federálním cenovým úřadem

© SNTL — nakladatelství technické literatury, n. p., Spálená 51, Praha 1

Adresa redakce:

Krakovská 8, 113 02 Praha 1, Nové Město

Telefon: 26 43 51—8

meziměstské hovory: 26 43 07

Vedoucí redaktor:

Ing. Ivan Kočárník, CSc.

Издает Федеральное министерство финансов, в сотрудничестве с Государственным банком Чехословакии и Федеральным управлением цен

© С НТЛ — издательство технической литературы, н. п., Спалена ул. № 51, Чехословакия

Редакция: Краковска ул. № 8, 113 02 Прага 1, ЧССР

Главный редактор:

Иван Кочарник

OBSAH

Ing. V. KLAUS, CSc.: Finanční politika na počátku radikální reformy 73
 Ing. Z. ČINČERA: Úkoly měnového plánu na rok 1990 a jejich zajišťování v nových podmínkách 78

Ekonomická reforma

Ing. M. HRNČÍŘ, DrSc.: Směry realizace ekonomické reformy 86

Diskuse

Ing. H. KYSILKA, CSc.: K některým otázkám dalšího postupu k racionální cenové soustavě 94

Poznámky a zkušenosti

Dr. H. MARKOVÁ, CSc.: Změny v právní úpravě některých příjmů rozpočtů národních výborů 111

Finance a úvěr v zahraničí

Doc. dr. G. W. KOŁODKO: Některé problémy stabilizačních opatření v Polsku 114
 Ing. J. FÁREK, CSc.: Mezinárodní měnový fond v soudobém světovém hospodářství a důvody pro vstup Československa 125
 Ing. J. MARKOVÁ, CSc.: K daňové reformě v USA 139

СОДЕРЖАНИЕ

В. КЛАУС: Финансовая политика в начале радикальной реформы 73
 З. ЧИНЧЕРА: Задачи валютного плана на 1990 год и их обеспечение в новых условиях 78

Экономическая реформа

М. ГРНЧИРЖ: Направления реализации экономической реформы 86

Дискуссия

Х. КИСИЛКА: К некоторым вопросам дальнейшего подхода к национальной системе цен 94

Заметки и обмен опытом

Г. МАРКОВА: Изменения в юридическом урегулировании некоторых доходов бюджетов национальных комитетов 111

Финансы и кредит за рубежом

Г. В. КОЛОДКО: Некоторые проблемы стабилизационных мероприятий в Польше 114
 И. ФАРЕК: Международный Валютный фонд в современном мировом хозяйстве и доводы для вступления Чехословакии 125
 И. МАРКОВА: К налоговой реформе в США 139

REDAKČNÍ RADA: ing. Belo Bosák, CSc., ing. Arnošt Culík, ing. Miroslav Filip, ing. Miroslav Hrnčif, CSc., ing. Milan Jurčeka, CSc., ing. Ivan Kočárník, CSc., ing. František Krejča, ing. Vratislav Kulhánek, ing. Hugo Kysilka, CSc., prof. ing. Vladimír Kyzlink, DrSc., ing. Kamil Mikulič, CSc., ing. Oldřich Nepraš, ing. Michal Oláh, CSc., prof. ing. Jiří Petřivalský, DrSc., ing. Ivan Svitek, ing. Lubomír Šedra, ing. Stanislav Šourek (předseda), ing. Marián Tkáč, CSc., ing. Vladimír Valach, ing. Anton Vavro, CSc., ing. Jan Velek, doc. ing. Karol Vlachynský, CSc., ing. Jan Vrba, ing. Jaromír Zahradník

DT: 338.24.021.8 (438)

Některé problémy stabilizačních opatření v Polsku

Doc. dr. Grzegorz W. KOŁODKO¹

Přes několikaleté pokusy stabilizovat hospodářství je makroekonomická reprodukce nadále postižena syndromem krizových jevů. Ty se projevují ve třech sférách: systémové, hospodářskopolitické a strukturální.

Reakcí na systémovou krizi je pokus o radikální a neodvratnou změnu ekonomicko-finančního mechanismu, tedy hospodářská reforma. Pokusy o zvládnutí krizových jevů ve sféře hospodářské politiky se zaměřují na její reorientaci, jež spočívá v přehodnocování cílů a v používání jiných než dosavadních metod a nástrojů její realizace. A právě v takovém kontextu je třeba zkoumat stabilizační politiku. Nová, reformovaná ekonomicko-finanční soustava a její fungování podporující hospodářská politika musejí vést k takovým přeměnám struktury národního hospodářství, aby v co největší míře odpovídala struktuře společenských potřeb a mezi nimi zejména finální poptávce. Znamená to, že restrukturalizace národního hospodářství musí být posuzována jako reakce na hlubokou a nadále nezládnutou strukturální krizi.

Stabilizační politiku je tedy třeba posuzovat jako úsek širěji pojaté společensko-hospodářské politiky. Polské ekonomické uspořádání (ale také společensko-politické, což s tím ve velké míře souvisí) je totiž hluboce destabilizováno; v takových podmínkách nemůže k rozvojovému procesu docházet bez poruch. Z toho také plyne nutnost — nezávisle na opatřeních zaměřených na dosažení dlouhodobých společensko-hospodářských efektů a zde zvláště na uspokojování společenských potřeb na co nejvyšší úrovni a vytváření stabilních, pevných předpokladů pro rozvojové procesy do budoucna — činit příslušná opatření ve prospěch krátkodobé a střednědobé stabilizace ekonomiky. Zpravidla se zde jedná o opatření, jež obnovují rovnováhu ekonomických procesů, a to jak ve vztahu k vnějšímu prostředí, tak — a to především — ve vztahu k vnitřní ekonomice.

V současné fázi vývoje jsou priority stabilizační politiky spojeny hlavně s rostoucím vnějším zadlužením, jakož i s prohlubující se inflací. Ta má široké implikace: problém se totiž týká obou forem inflace (otevřené i potlačené) a také finanční nerovnováhy, neinstitucionalizovaného vnitřního dluhu v podobě inflačního převisu, tzv. druhého hospodářského oběhu, dvojí měny a jiných doprovodných jevů. V rámci uvedených problémů se na jedné straně vyskytují určité rozpory, na druhé straně určité závislosti. Právě z tohoto hlediska je vhodné

¹ Autor je ředitelem Institutu financí ve Varšavě.

formulovat několik hypotéz a postupů týkajících se dalších stabilizačních opatření.

V prvé řadě vyžaduje zvážení konkurenčnost stabilizačních opatření zaměřených na zrovnovážení ekonomiky v jejích kontaktech s vnějším světem a vnitřním zrovnovážením. V druhé řadě vystupuje dilema povahy a tempa inflačního procesu, zde zejména tzv. inflační alternativa. Teprve na tomto podkladě je třeba zkoumat podrobnější problémy, jako je problém společenských nákladů na stabilizační opatření, otázka indexace důchodů, způsob zrovnovážení státního rozpočtu nebo zrealnění úrokové míry.

Vnější a vnitřní rovnováha

Značná úroveň zahraničního zadlužení Polska a nízká konkurenční schopnost její ekonomiky vyvolávají otázku, zda je polská ekonomika schopná plynule regulovat své zahraniční závazky.

Hned zde je třeba poznamenat, že tu vystupuje ostrý konflikt — zejména v krátkém období — mezi nutností obsluhy zahraničního dluhu a imperativem zrovnovážení národního hospodářství, jakož i omezením míry inflačních procesů. V případě Polska je to zvláště výrazné, protože od roku 1982 je užitý národní důchod nižší než národní důchod vytvořený. Ještě horší je, že zahraniční dluh nadále roste; v osmdesátých letech se totiž zdvojnásobil v důsledku toho, že nebyla možná jeho plná obsluha. Přes podstatné snížení deficitu bilance běžných platů v posledních letech (což je ve velké míře důsledkem velmi vysokých netto transferů) je okamžik dosažení její plné rovnováhy stále ještě vzdálený. Plánuje se, že za určitých podmínek — zvláště za předpokladu příslušně vysoké dynamiky vývozu a udržení se vysoké úrovně finančních transferů — může dojít k rovnováze bilance běžných platů v roce 1991 a možná i o rok dříve. Je to však možné bez vyvolání určitých dalších destabilizačních následků pro vnitřní rovnováhu?

Zdá se, že ne. K tomu by totiž bylo nutné další zvětšení rozdílu mezi národním důchodem užitým a vytvořeným. V důsledku toho vzniká otázka, na úkor čeho: akumulace (investic), nebo spotřeby? V prvním případě hrozí negativní důsledky v delším období — zhoršením už tak krizí omezených rozvojových schopností národního hospodářství. Ve druhém případě pak je známo, že případné omezení úrovně spotřeby by se mohlo provést výlučně inflační cestou. Znamená to buď nutně dále zrychlovat míru inflace, nebo ještě více prohlubovat stav nerovnováhy — se všemi nepříjemnostmi tohoto stavu pro domácnosti. Především je však třeba si zde položit otázku, zda taková varianta může být přijatelná ve společensko-politickém kontextu?

Zdá se, že neexistuje možnost pro souběžné uvádění do rovnováhy vnitřní polské ekonomiky (včetně podstatného omezení inflačního procesu) a bilance běžných platů v nejbližších dvou třech letech. Bylo by to možné pouze v případě, že by společnost akceptovala nejen výrazný (10 % ročně) pokles reálných příjmů obyvatelstva, ale i snížení úrovně spotřeby domácností. (K tomuto problému se ještě vrátíme.) Vzhledem k tomu, že zde taková akceptace chybí, vyžádala by si realizace obou výše uvedených cílů zároveň podstatnou vnější pomoc.

K určitému optimismu v této oblasti mohou přispívat výroky západních politiků vyslovované krátce po podpisu dohod „kulatého stolu“. Je si však třeba uvědomovat, že ve většině případů jsou zaměřeny dovnitř a vypočítány na dosažení konkrétního politického efektu ve vlastní zemi. Mezi určité výjimky v této oblasti lze zařadit prohlášení zástupců Světové banky nebo Mezinárodního měnového fondu, jakož i Evropského parlamentu.

Jak tedy řešit dilema: priorita pro vnitřní, nebo vnější rovnováhu? Odpověď se zdá jednoduchá: *prvenství musí být přiznáno opatřením ve prospěch vnitřní stabilizace ekonomiky, a zejména ve prospěch jejího zrovnovážení a zvládnutí inflace*. Na úspěchu v této oblasti totiž závisí nejen společenská a politická stabilizace, bez níž se nedá mluvit o stabilizaci ekonomické (a naopak), nýbrž i úspěch reformních opatření v systémové sféře a ve vztahu k restrukturalizaci reálné sféry národního hospodářství. Navíc stabilizace a vnitřní rovnováha dosažená v krátkém období budou v delší perspektivě podporovat stabilizaci v oblasti ekonomicko-finančních vztahů k zahraničí.

Na druhé straně se dá těžko předpokládat obrácený sled těchto procesů, tj. stabilizace celého ekonomického uspořádání podle scénáře: nejdříve vnější rovnováha a potom vnitřní. Takový pokus prakticky učinilo v případě socialistických zemí výlučně Rumunsko. Tento pokus však není ještě ukončen, protože teprve nyní se tato země musí vypořádat s vnitřní destabilizací hospodářství, a bude to nesmírně obtížné. Navíc — což je zvláště důležité — v případě Rumunska se jedná o klasické nereformované centrálně plánované hospodářství. Avšak v případě Polska nepřichází stabilizace administrativně vynuceným omezením vnitřní poptávky a mimoekonomickým přinucením v úvahu. Bylo by to totiž v rozporu se systémovou reformou zaměřenou na trh, která je přece také myšlena jako faktor, jenž má podporovat stabilizaci hospodářství v krátkém období — nezávisle na tom, že procesu reformování systému fungování národního hospodářství jsou stanoveny jiné a zásadnější cíle.

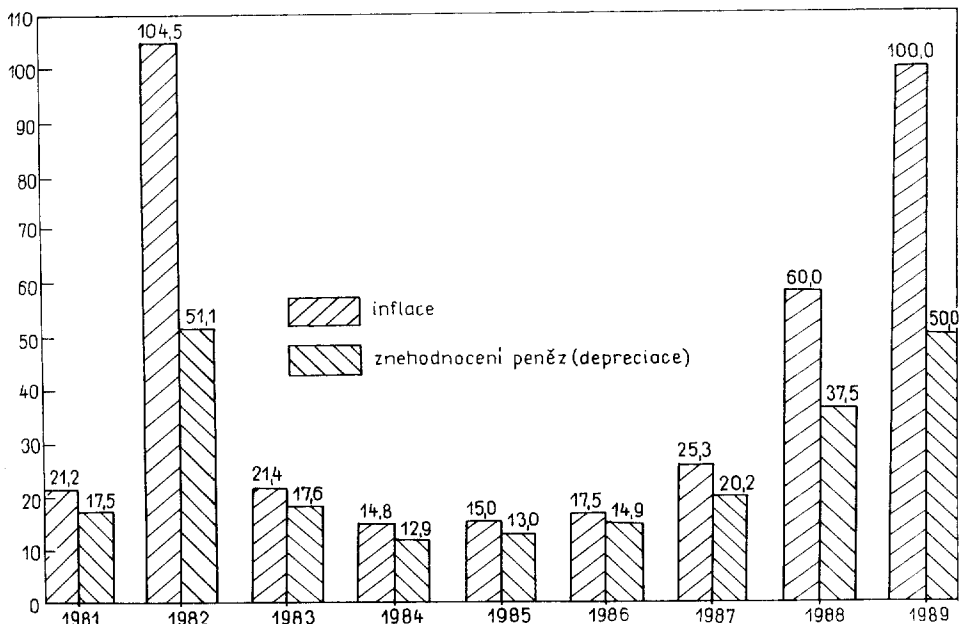
Dilema inflační alternativy

Druhý základní problém, do kterého se dostala stabilizační politika v Polsku, se týká *syndromu „cenově-fondové inflace“*. Tímto termínem je označován kvalitativní jev tržnímu hospodářství neznámý, který není jen prostým součtem cenové (otevřené) a potlačené (fondové) inflace, nýbrž představuje novou kvalitu. Jedná se totiž o určitý zvláštní způsob společné existence fenoménu růstu celkové úrovně cen a jej doprovázející redistribuce důchodů a jmění s fenoménem permanentního nedostatku zboží na trhu. Na jiném místě jsem to nazval *shortageflation* [5], což však v polštině raději označuji jako „cenově-fondovou inflaci“.

U „cenově-fondové inflace“ se jedná nejen o souběžný výskyt růstu cen a nedostatku zboží, včetně problému volby mezi rozsahem těchto dvou vzájemně spojených jevů, nýbrž i o skutečnost, že obě tyto veličiny se zvyšují zároveň. Máme zde co činit s procesem podobným stagflaci známé z kapitalistického hospodářství; tam současně rostla jak míra inflace, tak míra nezaměstnanosti. Na druhé straně v případě „cenově-fondové inflace“ pozorujeme současný růst jak míry cenové inflace (otevřené), tak míry inflace potlačené (fondové), což se projevuje ve zvětšujícím se nedostatku.

Míra cenové inflace se systematicky snižovala v letech 1982–1985: klesla z více než 100 % na cca 15 %. V dalším období dochází k jejímu opětovnému růstu a nejen rok od roku, ale počínaje druhým čtvrtletím roku 1988 také od měsíce k měsíci. Je to mimo jiné snadno dříve předvídatelný důsledek tzv. cenově-důchodové operace z února zmíněného roku. Již po několikáté se ukázalo, že místo stabilizačních efektů deklarovaných ekonomickou politikou vedla tato politika ve skutečnosti k další destabilizaci. V důsledku zrychlení tempa růstu cen roste také — což je samozřejmé — míra znehodnocení peněz. Ilustruje to *graf č. 1*. Nápadná je velká symetrie mezi zbrzdováním inflace v letech 1982 až 1985 a její opětovnou akcelerací v letech 1986–1989.

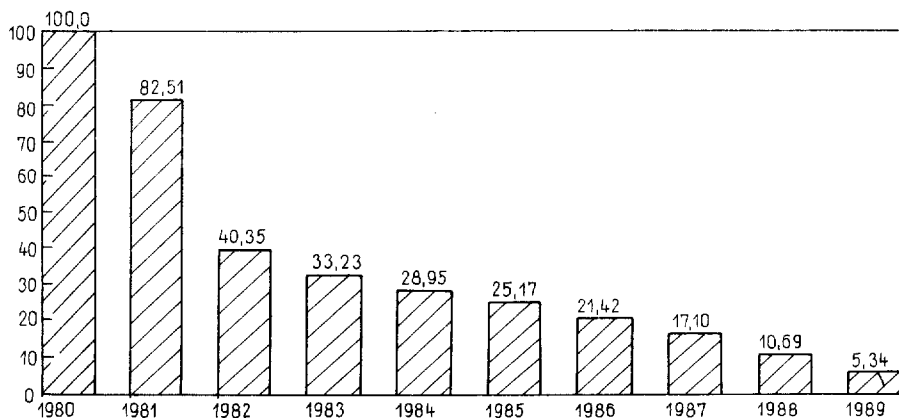
Graf č. 1 Inflace a znehodnocení peněz (1981—1989)

pramen: Rocznik Statystyczny. Warszawa, GUS (různá vydání) [pro míru inflace];
[pro znehodnocení peněz]: vlastní výpočty;
údaje pro rok 1989: prognóza

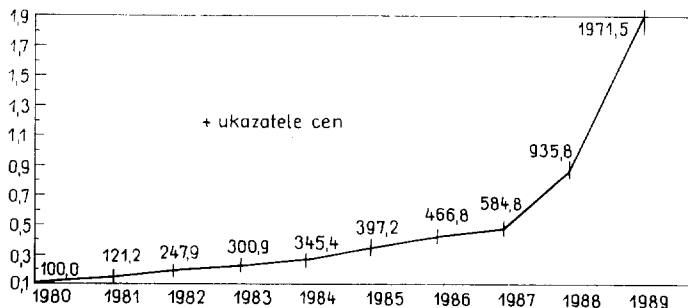
V důsledku toho — přijmeme-li úroveň cen v roce 1980 za 100 a odhadujeme-li míru inflace v roce 1989 na 100 % — roste celková úroveň cen v osmdesátých letech téměř devatenáctinásobně (viz graf č. 2) a obdobně se snižuje kupní síla polského zlotého. Jinými slovy, 100 zlotých z roku 1980, kdy společensko-hospodářská krize vstoupila do své otevřené fáze, má nyní hodnotu jen málo nad 5 zlotých (viz graf č. 3).

Graf č. 2 Znehodnocení zlotého (1980 = 100)

pramen: vlastní výpočty na základě údajů Ústředního statistického úřadu (GUS)

Graf č. 3 Inflace v Polsku (1980 = 100)

pramen: vlastní výpočty na základě údajů GUS

Ve skutečnosti je tato kupní síla ještě nižší, protože v podmínkách ekonomiky nedostatku je ji třeba měřit nejen množstvím statků a služeb, které je možné získat za nominální jednotku, ale také možnostmi realizace efektivní poptávky. A ty jsou omezené v důsledku paralelně se vyskytující potlačené inflace. Nejdůležitější však je, že ve druhé polovině osmdesátých let je zrychlení tempa růstu cen doprovázeno rostoucím nedostatkem. Neexistují zde tak přesná měřítka míry inflace, jako je tomu u inflace cenové, třebaže i k tomuto problému existuje již také bohatá literatura [6]. Veškeré odhady však ukazují, že míra nedostatku se ve zmíněném období zvětšila. Projevuje se to mimo jiné v podstatném zvětšení inflačního převisu, ve snížení stavu zásob zboží na úroveň nezaručující plynulost prodeje, v neustálém rozšiřování druhého hospodářského oběhu, v „dolarizaci“ hospodářství atd.

Současný růst jak míry cenové inflace, tak i nedostatku jednoznačně dokazuje neúčinnost stabilizačních opatření (v krátkém období) a opatření, jež měly vést k přizpůsobení se měnícím se podmínkám procesu makroekonomické reprodukce (v dlouhém období). Toto hodnocení se týká všech tří sfér: systémové reformy, reorientace hospodářské politiky a strukturálních změn. Z tohoto pozorování vyplývá také určitý závěr, ostatně formulovaný již dříve: *Za politicky vhodné varianty stabilizační politiky je třeba považovat jen takové, které zaručují současné snižování jak míry cenové, tak míry fondové inflace* [2].

Finanční politika a stabilizační opatření

Tváří v tvář systémové reformě orientované na trh nepoměrně stoupne význam finanční politiky. Hned je však třeba vznést výhradu, že její nástroje v mnoha případech působí jen omezeně a někdy dokonce jako karikatura ve srovnání s podmínkami vyspělého tržního hospodářství. Týká se to například pokusů zavést prvky kapitálového trhu při velmi hlubokém nedostatku [1]. Neúčinnost řady nástrojů finanční politiky pramení z toho, že *dnešní soustava fungování národního hospodářství má smíšenou povahu: není to již centrálně plánované hospodářství (ani vůbec plánovité), ale zdaleka to ještě není tržní hospodářství*. Proto také působení takových nástrojů, jako jsou ceny, daně, měnový kurs nebo úroková míra, je omezené nebo deformované. Citlivost hospodářských subjektů na některé z těchto nástrojů je nevelká nebo také jejich uplatňování vyvolává zcela jiné přizpůsobovací reakce než ve vyspělém tržním hospodářství.

Z tohoto konstatování vůbec nevyplývá závěr, že by se v širším měřítku neměla uplatňovat aktivní finanční politika, právě naopak. Je však třeba si při tom

plně uvědomovat vady některých nástrojů této politiky v oblasti obnovy rovnováhy ekonomiky a její stabilizace.

Odmítneme-li příkazové, administrativní metody stabilizační politiky a dále budeme směřovat k zavedení trhu do ekonomiky a k monetarizaci ekonomických vztahů, pak to také vyžaduje podstatné změny v samotné finanční politice státu. Zejména je nutné výrazně přesunout těžiště od fiskální politiky na politiku monetární. Znamená to postulát širšího využívání úrokové míry jako nástroje k usměrňování poptávky po penězích a k usměrňování jejich nabídky národním hospodářství. Na druhé straně musí být omezena míra regulace toku finančních proudů pomocí fiskálních nástrojů. V důsledku toho musí být omezen rozsah redistribuce prostřednictvím státního rozpočtu, protože právě o to jde. Musí se snížit jak dotace na deficitní výrobu, tak daňové břemeno sektoru podniků. Proto nelze zdůvodnit tezi o nadměrném fiskalismu nebo nadměrných dotacích. Zdůvodnit lze jen spojení těchto dvou hledisek; problém totiž tkví v nadměrném rozsahu redistribuce prostřednictvím státního rozpočtu. Hned však je třeba dodat, že omezení míry zmíněné redistribuce musí být doprovázeno růstem redistribuce prostřednictvím trhu. Přitom je třeba zdůraznit i to, že zmíněná redistribuce bude vyvolávat tím méně problémů spojených s rozdělováním národního důchodu, čím menší bude míra nerovnováhy.

V kontextu se správným postulátem přesunu těžiště na monetární politiku je třeba obšírněji prodiskutovat *problém tzv. reálné úrokové míry*. Rozumí se jí zpravidla úroková míra převyšující míru inflace. Není to tak docela správné – v tomto případě totiž jde o kladnou (v reálném, a nikoli nominálním pojetí) míru. Na druhé straně reálná úroková míra je míra rovnováhy poptávky a nabídky peněz. Tak jako reálná cena je cenou rovnováhy (a ne cenou bez dotací – a takový přístup, jak se zdá, v diskusích o stabilizačních funkcích cenové politiky převládá), tak reálná úroková míra není míra převyšující ukazatel růstu celkové úrovně cen, nýbrž taková její výše, která dává do rovnováhy poptávku po penězích všech hospodářských sektorů s jejich nabídkou pro celé národní hospodářství. V dalších úvahách však budeme za reálnou míru považovat její všeobecně užívanou interpretaci jako míry převyšující ukazatel inflace.

Při takovém pojetí je všeobecně postulována – a správně – potřeba dosáhnout kladné (reálně) úrokové míry. Problém spočívá v tom, že *taková míra se nedá poznat*. Ve vyspělém tržním hospodářství by to udělal trh, v destabilizovaném socialistickém hospodářství tento problém trh vyřešit nemůže. Nemohou jej také vyřešit monetární orgány, protože *v podmínkách narůstající inflace se současným nedostatkem zboží to není možné*. V důsledku takových tendencí míra inflace – po velmi krátkém adaptačním období – rychle opět překročí úrokovou míru. Souvisí to se svého druhu pro- a antiinflačním saldem důsledků zvyšování úrokové míry.

Antiinflační důsledky souvisejí se dvěma procesy. Za prvé, klesá (ale jen přechodně, což je třeba výrazně podtrhnout) poptávka různých sektorů po úvěrových penězích, mezi nimi zvláště sektoru podniků. Ty omezují finanční hotovost tím, že více než dříve zapojují vlastní prostředky v oběhu a také používají více vlastních prostředků na financování rozvojové činnosti (investice). Celkově se v makroekonomickém měřítku snižuje dynamika poptávky, hlavně investiční, ale – prostřednictvím nepřímého vlivu na mzdy – také poptávky spotřební ze strany domácností.

Za druhé, roste – rovněž jen přechodně – sklon ke spojení. V tomto případě se to týká především sektoru domácností. Efektem takového přízpůsobovacího procesu je opět redukce tempa růstu poptávky, což působí antiinflačně.

Oba tyto procesy se do určité míry projevíly v Polsku v roce 1988, když byla zvýšena maximální úroková míra na 30 %. Deklarativně to již měla být tzv.

reálná úroková míra, neboť převyšovala o 3 body růst cen předpokládaný v centrálním ročním plánu, s vyloučením tzv. následků přecházejících z minulého roku. Tzv. nové zvýšení nemělo překročit 27 %. Samozřejmě je takové počítání zcela chybné a má povahu manipulace vypočítané na krátkodobé politické efekty. Ve skutečnosti byla plánována míra inflace ve výši 45 %. Míra inflace de facto překročila 60 % a byla tedy dvakrát vyšší než maximální úroveň úrokové míry. Průměrně totiž úroková míra u depozit nezespolečenštěného sektoru činila jen 22,5 %, což je důsledkem určité struktury depozit této části národního hospodářství uložených v bankovní soustavě.

S ještě větší ostrostí lze tyto procesy pozorovat v roce 1989. V tomto případě se již přímo podnikají pokusy korelovat úrokovou míru s mírou inflace tím, že se stanoví výše úrokové míry jako příslušná relace k tempu růstu úrovně cen předpokládané plánem. Skutečnost je však taková, že rozpětí mezi mírou inflace a úrokovou mírou roste, místo aby bylo téměř zcela redukováno, jak předpokládala hospodářská politika. Proč tomu tak je?

Není přece pochyb o tom, že akceleraci inflace v Polsku ovlivňuje celý komplex poměrně dobře poznaných a v literatuře popsanych příčin [6], [4], [8]. Není tedy třeba se na tomto místě zmíněnému problému věnovat obsírněji. Na druhé straně je zde třeba vyzdvihnout proinflační důsledky pokusů o „zreálnění“ úrokové míry. Ty jsou také dvojí povahy.

Za prvé, v důsledku opravdu zvýšeného zúročení vkladů se značně zvyšují důchody, tentokrát především sektoru domácností. Dodatečný proud poptávky dosažený z tohoto titulu absorbuje značnou část nabídky, s níž se pro tento rok počítá.

Za druhé, výrazně rostou náklady na využívání bankovních úvěrů, a tím se zároveň – v důsledku jejich automatického započítávání do výrobních nákladů a posléze zakalkulování do ceny – zvyšuje jejich celková úroveň. Po určitém zbrzdění poptávky po úvěru v prvních měsících roku 1989 působila inflační povaha přízpůsobovacích procesů návrat poptávky po úvěrech minimálně na předchozí úroveň při vyšší úrovni nákladů, důchodů a cen.

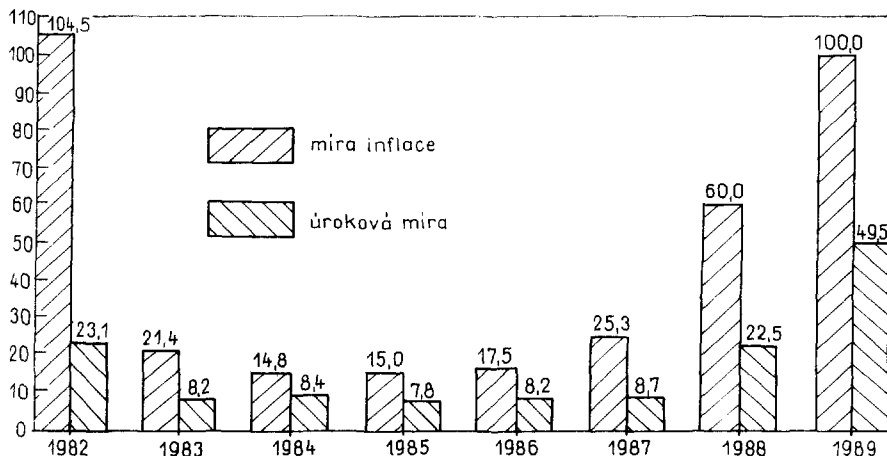
V této souvislosti vzniká otázka salda proinflačních a antiinflačních důsledků takto pojatých pokusů o „zreálnění“ úrokové míry pro průběh inflačního procesu. V podmínkách hlubokých nedostatků a dalekosáhlé destabilizace je toto saldo negativní. Jinými slovy, deklarované antiinflační následky „zreálnění“ úrokové míry mají v polském hospodářství de facto proinflační povahu. Inflace vítězí. Tendence týkající se míry inflace a úrokové míry ilustruje *graf č. 4*.

Znamená to, že zvyšování úrokové míry nemá smysl? Samozřejmě tomu tak není. Čím jsou totiž menší rozdíly mezi mírou inflace a úrokovou mírou, tím méně ztrácejí hospodářské subjekty spořicí v úvěrových institucích, tím menší je rozsah redistribuce, jež prostřednictvím bankovní soustavy přesouvá jmění a důchody od těch, co spoří, k těm, kdo si vypůjčují. Na druhé straně zde zdůvodňovaná teze říká jenom to, že taková politika nevede k dosažení trvalé – a dokonce ani ne pro střední období – kladné (reálně) úrokové míry.

Pokusy o přechod ke kladné (reálně) úrokové míře mohou být úspěšné jen tehdy, existuje-li tendence ke snižování měřítka inflačních jevů. Tak tomu bylo v Polsku v letech 1982–1985 (viz *graf č. 1*); tehdy bylo třeba zahájit akce směřující ke stanovení míry zúročení vkladů a úvěrů na úroveň překračující čím dál nižší míru inflace. Tehdy však tento postulát nenacházel uznání a hospodářská politika se jej neujala, což – jak lze připustit – je jednou z příčin zrychlení inflačních jevů v dalších letech.

V takovémto kontextu je třeba formulovat ekonomickou zákonitost, jež musí být využita při realizaci určité stabilizační politiky: *V podmínkách ekonomiky nedostatku pokusy o zreálnění úrokové míry, jež spočívají v jejím stanovení na*

Graf č. 4 Míra inflace a úroková míra (vklady nezespolečenštěného sektoru)

pramen: [pro míru inflace]: Rocznik Statystyczny. Warszawa, GUS (různá vydání)
 [pro úrokovou míru]: údaje Polské národní banky
 [pro rok 1989] – vlastní prognóza

úrovni převyšující míru inflace, posilují tendence a projevy vystupující u inflačních procesů. Jestliže v daném období míra inflace klesá, pak takto pojaté zrealnění úrokové míry posiluje tendenci k dalšímu snižování míry inflace. A naopak: jestliže jsou zmíněné pokusy činěny za růstové tendence míry inflace, vede zvyšování úrokové míry k ještě větší akceleraci růstu celkové úrovně cen. Účinná tedy může být jen taková stabilizační politika, která vede nejprve ke snížení tempa růstu cen a teprve po uvolnění takového procesu ke stanovení úrokové míry na úrovni vyšší, než je dynamika cen. Je tedy pochopitelné, že klíčový úkol stabilizační politiky musí spočívat v obrácení tendence ke zrychlování tempa růstu cen a současného prohlubování se míry tržní nerovnováhy.

Indexace a stabilizace

Sílicí inflační proces vyvolává dalekosáhlé redistribuční efekty. Na tomto podkladě byl mimo jiné předložen návrh, aby jako jedno ze stabilizačních opatření byla v polské ekonomice použita *všeobecná a automatická indexace mezd*.

Zastánci všeobecné indexace argumentují tím, že má vést ke zbrzdění následného tlaku na mzdy a v důsledku toho také k oslabení inflace. Záruka dosažení určité kompenzace rostoucích životních nákladů by měla vést k oslabení očekávaných negativních dopadů inflace u domácností, a tím zároveň k menšímu tlaku na růst odměn za práci. Hlavní argument zastánců indexace v té podobě, v jaké byla akceptována v rámci ustanovení „kulatého stolu“, se omezuje na konstatování, že všeobecná, automatická indexace by měla nahradit její dosud se vyskytující živelnou podobu. Takové úvahy vzbuzují vážné výhrady a pochybnosti.

Za prvé, tato forma předpokládá – bez dostatečného zdůvodnění –, že indexace odstraní a spíše omezí sílu mzdových požadavků, kterým dosud podléhají buď státní orgány, nebo vedení podniků. Při všeobecné indexaci by měl být tento tlak redukován a měl by se oslabit inflační tlak. Avšak může tomu být naopak; zavedení indexace při tak nesladěném hospodářství hrozí ještě větším ze-

sílením následného tlaku na mzdy přinejmenším ze dvou důvodů. První se týká nebezpečí požadavků týkajících se vyrovnání podmínek startu k indexaci, druhý pak požadavku zvýšit stanovený koeficient tak, aby byl pokud možno jednotný.

Za druhé, problém se v podstatě týká nejen dilematu indexovat nebo ne, ale i otázky, jak kompenzovat obyvatelstvu životní náklady, jež v důsledku inflace rostou. Jednou z metod chránění domácností před snižováním úrovně reálných příjmů je právě indexace. Je ale nejlepší? Její zavedení neodstraňuje hlubokou redistribuci důchodů, mění jen její povahu. Neexistuje však přesvědčivá argumentace pro to, že je to změna k lepšímu; spíše naopak. Manévrovací pole co do žádoucích změn struktury mezd a důchodů je v případě všeobecné, automatické indexace rozhodně omezené.

Za třetí, podlehnutí inflačnímu tlaku za situace, kdy se tempo růstu celkové úrovně cen blíží psychologicky významné třiciferné výši, prakticky znemožňuje účinné zavádění nových systémových řešení a posilování nástrojů peněžní politiky. Hospodářství se stává méně pružným a méně ochotným k pokusům o stabilizační a přizpůsobovací opatření. Týká se to zejména bariér v oblasti rozvoje trhu práce, a tím zároveň přeměn ve struktuře zaměstnanosti a taktéž restrukturalizace v širším smyslu.

Za čtvrté, navrhovaná indexační řešení by měla hluboký smysl — a o tom jsou přesvědčeni někteří zastánci uplatnění všeobecné indexace — jako nástroj stabilizační politiky, kdyby ve skutečnosti sloužila k zpomalení nejen tempa růstu nominálních důchodů (což je v polské společensko-politické realitě málo pravděpodobné), ale i snižování reálné úrovně důchodů a mezi nimi zejména mezd. Avšak takový úmysl je zastáncům navrhované indexace cizí, což jednoznačně vyplývá z ustanovení „kulatého stolu“, jež byla z politických důvodů vynucena odborovými svazy a z těchto důvodů akceptována státní mocí. Tento problém však vyžaduje poněkud obsírnější komentář.

Tak tedy: v podmínkách hlubokého nedostatku musí stabilizační politika spočívat — pokud není možné dosáhnout příslušných nabídkových efektů (a v polských podmínkách i zvýšení objemu nabídky o 10 % by bylo nedostatečné) — *v přechodné redukci úrovně reálných důchodů a mezd. Neznamená to však snížení úrovně spotřeby, přesněji — nemusí to k němu vést.* Úroveň spotřeby je totiž funkcí výše části národního důchodu k rozdělení určeného na spotřebu nebo — což je s tím spojeno — úrovně výroby, dodávek a objemu prodeje (nákupe sektoru domácností). Úroveň reálných mezd a tendence jejich změn jsou pak zase funkcí rozdílu dynamiky nominálních mezd (důchodů) a životních nákladů (cen).

Může se stát, že reálné mzdy klesají a spotřeba (jak celková, tak i průměrná) roste; došlo k tomu např. v roce 1987 v Polsku, kdy se reálné mzdy snížily o 3,5 % (průměrně) a zároveň se spotřeba v užití národního důchodu zvýšila o cca 3 % a v přepočtu na hlavu obyvatelstva o 1,3 % [7]. V dalším roce však reálné mzdy stouply o cca 11 % a spotřeba vzrostla o cca 3 %. Dokazuje to nevhodnost tradičního ukazatele dynamika reálných mezd, neboť o skutečných možnostech získávání užitečných hodnot a ve svém důsledku o úrovni spotřeby obyvatelstva nerozhoduje jen úroveň reálných mezd.

Lze tedy shrnout, že *v podmínkách cenově-fondové inflace tak velkého rozsahu, s jakou se setkáváme v polském hospodářství, se v období stabilizování národního hospodářství zdá nutné snížit úroveň reálných mezd — zvláště po jejich značném (ve srovnání s tendencemi v reálné sféře) růstu během roku 1988 a prvního pololetí 1989 —, ale nevyvolává to nutnost snížit úroveň spotřeby.* Její změny totiž musejí být korelovány se změnami dynamiky národního důchodu a strukturou jeho konečného rozdělení na akumulaci a spotřebu.

Při diskusi o problému indexace je tedy třeba přihlídnout k jejímu stabilizačnímu nebo destabilizačnímu působení také z tohoto hlediska. Kdyby se totiž podařilo (mimo jiné v důsledku stanovení ukazatele všeobecné indexace na úrovni 0,8 růstu životních nákladů ve čtvrtletí předcházejícím kompenzací) touto cestou dosáhnout nezbytné snížení úrovně reálných mezd, byl by to zásadní stabilizační efekt takového nástroje. Problém však tkví v tom, že *všeobecná indexace bude spíše podporovat ještě větší růst nominálních proudů, než je tomu dosud, a v důsledku toho poptávkové a nákladové zdroje inflace*. Skutečnost, že v tomto případě jsou to zdroje druhotné, které už jen posilují mechanismus inflační spirály, nemá na tomto místě větší význam.

Zastánci indexace vznášejí ještě jeden argument: poukazují totiž na faktor opoždění. K indexaci prý dochází později (v polském případě měsíc po ukončení čtvrtletí, v němž rostly teprve nyní částečně kompenzované životní náklady) a domácnosti jsou i tak poškozeny. I tentokrát je problém daleko složitější; všechno totiž závisí na momentu relace. Stojí za to poznamenat, že v případě starobních důchodů a rent příslušné orgány tvrdí, že ke zhodnocování dochází s předstihem, přímo zainteresovaní se však domnívají, že je tomu přesně naopak. Základní problém však spočívá někde jinde. V kapitalistickém tržním hospodářství byla v období zesílených inflačních procesů relativně široce uplatňována indexace mezd, protože to byl nástroj, který si vybojovaly odbory; vedl k tomu, že *mzdy rostly ve stopách dříve rostoucích cen a životních nákladů*. Jde o to, že v jiném případě by nebyla záruka, že mzdy stoupnou v podstatě úměrně kompenzací růstu životních nákladů.

V Polsku však mzdy rostou rychleji (dříve) než ceny. Neexistuje tedy zdůvodnění pro argumentaci přenášenou z jiných podmínek. Problém nespočívá v tom, aby byla zachována kupní síla příliš pomalu rostoucích reálných mezd (jako v rovnovážném kapitalistickém hospodářství), nýbrž v tom, aby bylo vhodné korelováno tempo růstu mezd a cen takovým způsobem, aby: za prvé, byla chráněna dosažená úroveň spotřeby a úměrně nabídkovým možnostem zvyšován její rozsah, a — za druhé — postupnou redukcí míry inflace a stupně nerovnováhy byla omezována redistribuce důchodů, jež neodvratně doprovází inflační proces.

Široké uplatnění indexace se tedy zdá odůvodněné jen tehdy, jsou-li zároveň splněny tyto podmínky:

1. indexace je dobrým způsobem ochrany pracovníků před důsledky inflace;
2. zavedení indexačních mechanismů vede k podřízení inflačního procesu větší kontrole a stabilizuje ekonomiku, mimo jiné nivelizováním síly inflačního očekávání;
3. kompenzační růst mezd slouží zachování tempa růstu nominálních mezd na úrovni blízké tempu růstu cen a životních nákladů, jež je předstihuje.

V polském hospodářství tyto podmínky nejsou plněny zároveň, a proto vzdor deklarovaným úmyslům je třeba očekávat zesílení míry inflace (ačkoliv je při formulování takového názoru třeba pamatovat na mnoho jiných prvotních a druhotných zdrojů inflačního procesu) a v důsledku toho *další hospodářskou destabilizaci se všemi důsledky, které z toho plynou*. Politické důvody však opětovně převažují nad všemi ekonomickými důvody. Proto také nelze vyloučit, že po neúspěšných pokusech o stabilizaci pomocí indexace budou uplatněny ještě jiné metody, k nimž se dosud nesáhlo. V prvé řadě je třeba očekávat pokusy se zmrazením mezd a cen. To však také problém nevyřeší; zmrazení totiž může působit výlučně na sféru projevu a důsledku, avšak nesahá k prvotním — systémovým, politickým a strukturálním — podmínkám inflačních procesů.

V současné realitě — zejména politické — by přesto zmrazení mezd a cen bylo účinnější než pokus zavést automatickou, všeobecnou indexaci. Obě řešení to-

hoto typu mohou však být nejuvš jen nřpomocny pŕi realizaci celřho souboru stabilizačníh opatŕenř [3], která musejř břt radikřlnř a komplexnř a v praxi pak dřslednř realizovřna.

V třto oblasti je tŕeba se zamřřit na řešenř trřžnřho a monetřrnřho typu. Pokud totiř inflace v podmřnkřch socialistickřho hospodřřstvř neni monetřrnřm procesem se sociřlnřmi dřsledky, ale naopak je to spoleřensky proces s monetřrnřmi dřsledky, potud bez aktivizace peněžnř politiky a zpevnřnř rozpořtovřh omezenř vřech sektorř (vřetnř střtu) nebude mořnř syndrom „cenovř-fondovř inflace“ zvlřdnout. Jedinř uřinnř terapie ekonomiky za souřasnřh podmřnek a ve svřtle rřsujřcřh se tendenci musř spořřvat *v rychlřm zavedenř trhu za soubřrnř restriktivnř monetřrnř politiky.*

Pŕelořila: ing. Vlasta řeřovskř

LITERATURA

- [1] CZEKAJ, J.: Ile warte sř obligacje? Źycie Gospodarce, 1989, ř. 15.
- [2] KOŁODKO, D. W.: Dylematy polityki cenowo-dochodowej. Wektory Gospodarki, 1988, ř. 4, s. 45–7.
- [3] KOŁODKO, D. W.: Droga do stabilizacji. Wektory Gospodarki, 1988, ř. 7, s. 15–22.
- [4] KOŁODKO, D. W.: Polska w řwiecie inflacji. Warszawa, KiW 1987.
- [5] KOŁODKO, D. W. – Mc MAHON, W. W.: Stagflation and Shortageflation: A Comparative Approach. Kyklos, 1987, 40, faec. 2; s. 176–197.
- [6] NUTI, M.: Hidden and Repressed Inflation in Soviet-Type Economies. Definitions, Measurements, and Stabilisation. Contributions to Political Economy, 1986, ř. 5, s. 37–82.
- [7] Statistickř rořenka 1988. Warszawa, GUS 1988, s. 88, 126, 133.
- [8] WINIECKI, J.: Inflacja w gospodarce rynkowej i w gospodarce planowej. Warszawa, PWN 1986.